

A király jobb szeme

Fiktív levélcsozó

A cím a nevet helyettesíti annak a 475 éve halott humanista egyéniségnek, akit királyi okiratok és levelek egyaránt csak Péternek neveznek, s aki szülővárosától kölcsönözte a Váradit vezetéknevet. Állítólag benne valósult meg nálunk „az igazi, tökéletes humanista emberideál”. De micsoda külső és belső vívódások árán, hisz sorsának gyors feltündöklése és váratlan sötétbe fordulása a hatalmi kegytől és akarattól függött. „Mátyás uralkodásának történelmi fordulói — olvasom V. Kovács Sándornál — egyfelől kedvező változásokat hoztak a reneszánsz kultúra és a humanizmus meggyökeresítése érdekében, másfelől azonban torzóban maradásra kárhoztatták azoknak az író-politikusoknak az életművét, akiktől várható lett volna ugyan a modern humanista műveltség felvirágoztatása, de valamilyen kérdésen szembefordultak a királlyal.” Ez leginkább Váradit Péterre vonatkozik, akinek a keserves raboskodása után Bács vári magányában írott levelei, a betegségétől siettetett haláláig hátrahagyott évtized felvillanásaiban, egy, a hazáját az anarchiától és a török pusztítástól féltő, a műveltségben és a természet közelségében lelki békére találó bölcs humanista gondolkodóról vallanak. Ám fennmaradt levélmagyatéka alig tükrözi az életében rejlt szellemi és erkölcsi örökséget. Ráadásul maguk a levelek is osztoztak „abban a mostoha sorsban, amelyben Vitéz János és Janus Pannonius művei részesültek” egy ideig szerzőjük halála után. (Hát még az utókor viszonyulása Váradit Péter emlékéhez! Mennyivel mostohább, mint az említett két humanista előd és társ esetében!) Ha fellapozhatnók „feltételezett” teljes leveleskönyvét s mindazt, ami fényt deríthetne fanyar humorának és humanista tudományosságának keserű és kényszerű előzményeire...

E gondolat ígézetében íródott az itt következő fiktív levélcsozó. A hősök ezreit elhantoló korból egy olyan jellem megidézésére, aki már ama szokatlan és bátor magatartása miatt is feljegyzésre méltónak találtathatót volna a korabeli krónikás által, hogy — miután Mátyás törvénytelenül, ki nem mondott vád és be nem bizonyított vétség ellenére hat évig erőszakosan várfogságban tartotta — a Mátyás halálát követő trónviszály és testvérharc „tálcán hozott” győztesének, II. Ulászlónak a fejére nem volt hajlandó feltenni a koronát, holott mint legfőbb egyházi ember ő volt erre hivatva. Ám bátorságát, tartását mint Mátyás első embere, személynöke és főkancellárja jóval korábban bebizonyította azzal, hogy a kegyencek nyilvánvaló simulkonyságával és alázatos engedelmségével ellentétben, kritikai elméjű, szigorú erkölcsű, tisztánlátó tanácsos és diplomata volt, szókimondásával az egyetlen az akaratos és gögös király udvarában.

Az öt évszázaddal ezelőtti történelmet és benne Váradit Péter sorsát kutattam. A humanista levélmodellt tiszteletben tartva, a hangulatteremtés érdekében tudatosan éltem a humanista írókra jellemző eljárással: az idézetekkel való érveléssel, s hiteles szövegrészeket is beépítettem mondanivalómba.

(Váradit Péter kalocsai érsek levele Mátyás király megbízásából IV. Sixtus pápához)

Szentséges atyám és uram! A király öfelsége más teendőivel lévén elfoglalva, engem, főkancelláriusát bizott meg, hogy nevében írásbeli indoklással szolgáljak a török veszedelem *elhárítására* tett erőfeszítéseiről. Nem tévedésből használok ezen enyhébb vagy egyenesen kétes hangzású kifejezést a *megfélékezés* erőt és biztonságot sugárzó szava helyett, melyet azonban felséges urunk egyelőre törölni kénytelen szótárából. Magára utalva, keresztényi segítség híján, fontolóra vette atyjának, a hős emlékezetű Hunyadi Jánosnak a Rigómezőn elszenvedett vereség utáni keserű kifakadását, mely nem valószínű, hogy megőrződött a megboldogult Miklós pápa ereklyéi között: *Ennyit még egyetlen ellenségétől sem szenvedtünk...*

Továbbá, hogy: *a szabadság emlékéen kívül (maholnap) egyebünk se marad, mint fegyverünk és bátorságunk...*

Mert mi tudjuk csak igazán, milyen mezítelenek vagyunk, ha népünk hadban vagon. Olyan hadinép közt éltem — eliheti szentséged —, ki Isten országába sem ment volna már tovább előre, szétnyílt sebére való gyolcsruha nélkül, horpadt gyomorral. Bizonyára nem titok szentséged előtt, hogy őfelsége Mátyás király kincstárában mennyire nincs pénz a hitetlenek megfélemezésére szervezendő újabb hadjáratra. Immár egyedül abban reménykedünk, hogy szentségedben a legkeresztényibb pápák lelke lakozik. Hírhözóink bizalomra gerjesztett *legutóbb* (bizony, azóta már a leggyámoltalanabb báránym is fűre kapott!), miszerint az Apostoli Szék 200 ezer forintot szavazott meg számunkra a török elleni védekezés céljára. Csakhogy ezen összeget Itália fejedelmeinek kell összeadniok a rájuk kivetett adók arányában, melyhez szentséged 50 ezer forinttal járul hozzá. Az apostoli bréverből azt is kikövetkeztettük, hogy szentséged feltételhez kötötte az összeget: a maga részéről csak akkor járul hozzá, ha a többi hatalmak is megfizetik a rájuk eső teljes részt. De minthogy a jó pásztor is siet egybetereelni nyáját, míhelyt ordast lát, éppen úgy szentségedtől is elvárnök, hogy jó példával s noszogattással igyekezzék akolba gyűjteni hol megszeppenten, hol látszólag ártatlan csintalansággal félrevonuló fejedelmi báránykáit, semmint vonakodást sejtető feltételkötéssel jobban szétszóratni őket.

Kázmér lengyel király őfelségének követe, Philippe Buonacersi már hosszabb ideje Budán tartózkodik, megbízása lévén érvényt szerezni ama gondolatnak, hogy a keresztény hatalmak egymással kössenek békét, és ne a törökkel. Callimachus Experiens néven másolással terjesztett versei is ezen törekvést szolgálják a magyar uralkodó udvarában. Szentséged nunciának túlzó megállapításával élve, magam vagyok *a király jobb szeme*, s mint ilyen arra kérem szentségedet, szenvedje el állhatatos és szigorú tekintetemet, mely Apostoli Székén háborítani merészeli — de én ez ügyben már régóta eltökéltem magamat arra, hogy nem csupán a szerénység arculatát öltöm fel, hanem a halálmegvető bátorságét is. Reménykedéssel telve buzdítom, intem, sürgetem szentségedet, hogy amíg van hitünk és hitelünk, segítsen és oltalmazzon veszedelmünk eltávoztatásában. Hogy végre elmondhassuk mi is: lankadatlan buzgalmunkat megáldá az Úr, miképpen ama szent otyát, melyet Fiával egyesülni-sóvárgón, ajakunkra veszünk.

A Magasságbeli őrizze meg szentségedet.

Kelt Budán, áldozócsütörtök nyolcadába eső kedden az 1483. évben

(Mátyás király levele apósához, Aragóniai Ferdinánd nápolyi királyhoz)

Minekutána követeink többszöri közbenjárását Péter főtisztelendő kalocsai érsek úr bíborossá való kinevezése ügyében Őszentsége IV. Sixtus „alkalmatlankodásnak“ minősítette, rokoní viszonyunknál fogva a bölcs közvetítő szerepére kérjük föl meg egyszer felségedet, hogy páratlan tekintélyvel és higgadtságával szerelje le az Apostoli Szék velünk szemben tanúsított makacs akadékoskodását. Felségednek eme közbenjárása nemcsak azon megfontolásból volna kívánatos számunkra, hogy lenne végre egy saját bíborosunk, akinek Róma előtt való buzgkodása kimondhatatlan sok fáradságtól és bosszúságtól kímélne meg bennünket — (s ugyan kinek az erényeit, érdemeit és szolgálatait méltányolhatnök ez alkalommal, ha nem hívünknek és főkancelláriusunknak, Péter kalocsai érseknek, ki makulatlan becsületével, kiváló képzettségével és lelki bölcsességével mindenkor udvarunk hírnevének öregbítésén fáradozott és fáradozik) —, de felséged végtelen tapintatával egyben ama türelmetlen érzésünknek és gondolatunknak is megfelelőbb szavakat találhat, amely úgyszólván egyedüli válaszuk lehet Őszentségének főkancelláriusunk levelét illető szemrehányására.

A katolikus hit hatalmát megingató piszkos pogányok és erjedt szívű eretnekek megfélemezése céljából Őszentsége elé terjesztendő javaslatunk csehországi, majd ausztriai nézeteltéréseink miatt késett meg. Hogy miért öleltük keblünkre legutóbb is a Frigyes császár fennhatósága alá tartozott földeket? Elfogott a szánakozás a fogságba hurcolt keresztény lelkek iránt, akiket a császár tehetetlensége miatt a török hatalmas tömegű zsákmánnyal egyetemben foglyul ejthet. (Mellesleg szólva: mennyivel lennének nagyobb biztonságban, hogyha az elfoglalt területeket Őszentsége kérésére tulajdon kezébe bocsájtanók?) Vegyünk talán példát a néhai Podjebrád Györgyről, kit nem a pápai bulla szava, hanem Mátyás kardja fosztott meg a cseh koronától, s kinek Párizstól Budáig küldözgetett levelei csak úgy csöpögtek a keresztény áhitattól és a keresztény összefogas magasztos jelsza-

vától, miközben mára sem gondolt, mint megszabadulni a pápa meg a német-római császár láncaitól, s fanatikusan hitte, hogy elomló testét egyszer még felvonszolja a (nemlétező) bizánci császári trónra?!

Nem tagadjuk, hogy némely dologban apostoli sugallat nélkül is jól tudjuk, mi a teendők. Különb a pápa nem azért Isten helytartója, hogy Ohelyette cselekedjék, hanem hogy mint Isten szolgáinak szolgálja elfogadja a Fentvaló akaratából történt földi eseményeket. Nem tudjuk, felséged hogy s mint van vele, de nekünk elégünk van a kegyes hiszékenységből, a mennyei bosszúállás égi ostarából, ameddig az egymást váltogató pápák összetett kezekkel képesek nézni, hogy a siratnivaló keresztény föld temetővé válik.

Ha nem terheljük meg túlságosan felséged rokoni szívét és elméjét, még azt is elkottyantathatja a pápa előtt, hogy az elmúlt éjjeli mulatozáson ismét szerencsésejére kellett fanyalodnunk. A kockán nyert 10 ezer arannyal meglehet, törlesztünk valamiképp seregünk elmaradt zsoldjából, addig is, míg az ígért apostoli segély méltó pompával megérkezik.

Kelt budai várunkban, 1483. június 9-én.

(Váradi Péter levele Báthori Miklós váci püspökhöz)

Krisztusban tisztelendő atyám, testvérem, barátom! Nagy örömmel vettem kezembe atyaságod levelét. Bár igaz, az ifjúdad küldönc oly lóhalálban érkeze, hogy már azt hívém, a császár nehéz páncélosai szorongatnak amonnan, miképpen innenfelől a török. Az első sorok után aztán megnyugodtam, s éppen befeleledkezék a tiszta és csiszolt stílusba, mely nem mindennapi édességgel és fényvel kezdte eltölteni akár ezen évszak levegőjének méz- és gyantailata, amidőn — mikéntha balsejtelmeknek csak lenne valami alapja — mégis elszomorító, sőt egyenest szorongató kijelentés ütközött szemembe: MERT ÁRTATLANUL SZENVEDÜNK AZ ERŐSZAKTÓL!... Máskor meghajlok atyaságod körültekintő, bár olykor hévtől hajtott véleménynyilvánítása előtt, ezúttal azonban erős vágyat érez szemügyre s számba venni a fentihez hasonló kitételek királyságunk arculatát sebesítő töviseit. Annál is inkább, mivel gyermekkorunkban még oly idők valának — ha nem is találtunk ama zsenge éveinkben udvari szolgálatban, ám nevelőink emlékeztettek volt reá (lásd Pliniusnál) —, hogy gyanús volt akkoriban az érdem, és megbecsült a naplopás, mindenki parancsolt, senki sem engedelmeskedett. Mindenütt lazaság, zürzavar, sőt teljes felfordulás; ösztön, düh és gyűlölet tombolt mindenfelé, és vak véletlen forgatott fel mindent. Amiképpen ma ellenség rabol és dúlja fel otthonukat, azonképpen testvéri és atyai kéz fordult akkor tulajdon vérei ellen. Amely pillanatig Mátyás (legkülönb királyunk) trónra nem lépett, egy Seneca szorongásával mi is elmondhattuk volna: *Egyéb se biztos, csak hogy gyilkos a testvérünk!*... De Ő fenséges ifjú vérében hozta az igazságot: a békétlen, belvillongásokat kedvelő nyakakat erős kézzel kell meghajlítani, különben saját vesztébe rohan a nemzetes, dölyfös magyarság! Nemcsak vasakaratóval és félelmetes sereggel, de ezen szükségességgel, az életbentartás egyedüli lehetőségével sem számoltak azok, akik ellene lázítottak vagy összeesküvének. Igazi arca abból is kiviláglik, hogy sokra becsülte és becsüli a kiművelt szellemet. A megboldogult Vitéz János érsek felségárulása dacára ennek köszönhetően kapott kegyelmet. Az emberi emlékezet törékeny határain túl gondoló király Ő, tanúsítják féltett kötetei: a Corvinák. Nem értem, miért emlékeznek öfélése annyira esztendő elmúltával azóta-jelentőségét-vesztett dolgokra? S amiatt mellőzné atyaságodat, mert a fiatalon halálba futott János püspöknek, a múhatatlan híru Pannoniusnak barátja voltál, utóbb te magad is tehetséggel szegődven a legkényesebb Múzsza szolgálatába?! (Azokból a hexameterekből küldhetnél nekem is!) De hát mire is alapozod tulajdonképpen gyógyíthatatlan gyanúdat? Láttalak magam is, nemegyszer, kiveresedett arccal a király előszobájában Cicerót falni a zászlósurak gúnyolódásai közepette. Ne búsulj, engem is kinevettek, amiért a római császár követének fogadása előtt a főfájdítóan nehéz bor helyett aludttejet szür-csölgettem fakupámból. No de akár a királyi tanács nagybendőjű főurainak ostoba tréfáitól vagy mocskolódásaitól is messze esik a kegyvesztés! Felsőse urunk, ha a legcsekélyebb bosszúvágy is lakoznék lelkében, nem bízott volna meg engem azon Janus Pannonius epigrammáinak az összegyűjtésével, aki az öfélése ellen szervezkedett lázadókként a szánalmas kudarc után sem volt hajlandó alá-zatos főt hajtani, a hirtelen halálban találván meg véletlen „szerencsését“! Mind-azonáltal nem árt óvakodni a felfelé hunyorgók és aláakcsingatók fajtájától; egy-

előre efféle udvari díszpéldány figyelmeztetését bírod, miszerint felséges urunk nem tűr meg sokáig kegyes jóindulatában. Bízom abban, hogy nincs oly feneketlen és köpenyeforgató gonosz aljasság, mely végezetül el ne bukna a megszentelt törvényrel, az isteni rendelkezéssel s az örök igazsággal szemben! Még csak nem is rejtőzhet sokáig — noha ideig-óráig nem ismerzik meg —, mert nagyon igaz a Bölcs mondása: „Az a gonosz természete, hogy mindig rettegnie kell!”

Ezzel az ég oltalmába ajánlom atyaságodat. Ha füstből fellobbantott lángra volnál kíváncsi, örömet elküldöm olvasásra Janus pannon és itáliai verseit, melyeket magamnak is lemásoltattam pergamenre.

Kelt Budán, az 1483. esztendőben, Szent Vitus napján.

(Mátyás levele II. Bajazid szultánhoz)

Bajazidnak, a törökök hatalmas és méltóságos császáranak festvéri üdvözlését küldi Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királya

Váratlan vértódulásunk legyen mentség arra, amiért megvárakoztattuk a békés hírnökként küldött kegyes csauzt felséged levelével. Ami bennünket illet, a világért sem vonakodunk megkötni a békét, szent elhatározásunkat nem ingatták meg a régóta bizonytalan mederben folydogáló tárgyalások sem. Értesülései, miszerint mi csak színleljük fivéri szeretetünket, és alattomban szervezkedünk felséged ellen, a pápai kereszt súlyával szándékozván lecsapni türelmes keleti és déli szomszédunkra, felvén nyíltan összemérni vele a magunk erejét, oly gyanúsítások, melyek mélyen sértik a mi hűséges szívünket és józan elménket. Nem titok felséged előtt, hogy nyugaton kívánjuk kiterjeszteni és megerősíteni törvényes hatalmunkat, amihez időre és nyugalomra van szükségünk, mindenekelőtt ama biztosíték megszerzésére, hogy szpáhik és janicsárok vagy Allah egyéb kedves fiai nem háborgatnak más felőlről. Ennek fejében felségednek sem kell majd attól tartania, hogy fekete hollónk jogos indulatában megtépázza felséged gyarapodó birodalmának zöld zászlait. Annál is inkább, mivel túl kegyes könnyelműség és fényűzés volna folytatni a kölcsönös viszálykodást, ahelyett, hogy más uralkodók rovására terjeszkednénk.

Felséged ellenségét a magunk ellenségének tekintjük. Ezt igyekeztünk bizonyítani legutóbb azzal is, hogy Bosnyákföldön tartózkodó főemberünket utasítottuk: hunyjon szemet a Frigyes német-római császár országát pusztító török sereg vonulásán, miután a felséged által meghatalmazott basa írásba foglalt, becsületszóval megerősített ígéretet tesz, hogy a mi földjeinket nem bántalmazza. Megbízván a basa szavában és ígéretében, nem áll szándékunkban őt abban megakadályozni, hogy megszerezhesse, ami a császári parádicsomban neki megadatik, sőt meghagytuk harcosainknak, hogy ne támasszanak semmiféle nehézséget.

Várjuk felségednek a károsodásaink ügyében is köntörfalazás nélkül közvetítő meghatalmazottját, hogy megköthessük végre a valóságos békét. Mi hajlandónak mutatkozunk őt vagy akár több esztendőre is kiterjeszteni. Nem tudjuk, Allah mit határoz. A mi Istenünktől csak a jégeső függ itt meg a ragály!

Tartsanak meg a Magasságbeliek felségeddel együtt ragyátlanul és testi ép-ségben.

A lappangó pestis elől erdőségekbe bevetett seregeink alkalmi táborhelyén, 1483. szeptember 21-én, titkárunk tollfutamait gyűrűs pecsétünkkel megerősítve...

(Báthori Miklós levele Váradi Péterhez)

Nagyra becsült főtisztelendő atyám, dicsó barátom! Nem láttam az ezen esztendőre szóló horoszkópos könyvet, de úgy néz ki, eljőve az az idő, amikor az én csillagom hulló szikra gyanánt pernyévé válik. Ne higgye atyaságod, hogy hátsó gondolatot táplálok, vagy békebontó vagyok. (Bár nem volna meglepő olyan időkben, midőn öfelsége legkegyetlenebb ellenségünkkel paktál.)

Mint főkancelláriusnak bizonyára tudomásod van róla, hogy Orbán pécsi prépost felhatalmazást kapott: azonnali hatállyal vegye kezelésbe az én egyház-

területem várainak, városainak és birtokainak a felét, „megóvás céljából a király nevében“; mi által a kegyvesztés — nemhiába tartottam tőle — bekövetkezett. A prépost, öfelsége „szeretett híve“, bizalmat és együttérzést színelve irántam, sietett eljuttatni hozzám a szokatlan hangú adományozó oklevél másolatát, melynek alább kiragadott sorai is meggyőzhetik atyaságodat arról, hogy mennyi megcsúfoltatásnak, gyaláztatásnak, hurcoltatásnak vagyok és leszek kitéve — nem csoda, ha érősek hitt testemet is leverte a láz: a szorongásoktól ágyának estem.

„Ha az a keményfejű váci püspök, Báthori Miklós hajolt volna méltányos, tisztességes és üdvös figyelmeztetéseinkre...“ — (nocsak, Vitéz János, atyai barátja, jötevője, elméjének pallérozója, mikor még csak józan szót emelt a nagy áldozatot követelő cseh háború miatt, a király heves arculütése volt az „üdvös figyelmeztetés“ az országnagyok előtt! Ezt magam izgalmában szúrtam közbe; most fordít egyet öfelsége a velem szembeni „jóindulatán“) —, „...még megtörtük volna öt kegyes jóindulatunkban, bármilyen zabolátlannak és elviselhetetlennek bizonyult is. Minthogy azonban az a jóság, amelyet ezzel a szentelen és nyakas emberrel szemben tanúsítottunk, még tovább ösztökélte őt az engedetlenségre, és megbocsátó magatartásunk egyre csak olaj volt ostoba lázadásának és alávaló önteltségének tüzeire, ezért nem vagyunk már hajlandók, de képesek sem vagyunk tovább megtérni őt, hanem annak érdekében, hogy korlátlan és elhárapózott szabadságát, jobban mondvá örültségét megzabolázzuk, ama megoldás mellett döntöttünk, amelyről saját kezünkkel aláírt pátensünkben olvashatsz; mert ha az enyhébb orvosság már nem segít, hát erősebb szer alkalmazásával gyógyítsuk meg annak a szerencsétlen embernek bomlott agyvelejét, hogy oly sok figyelmeztetés, oly sok oktatás után végre megtanulhassa: mennyit tartson magáról, mekkora tisztelettel viseltessek velünk és szeretett hitvesünkkel, a királyné öfelségével szemben, és micsoda alázattal engedelmeskedjék parancsainknak.“

Nem folytatom, hiszen akár atyaságod is azt mondhatná: mindig tudtuk, Mátyás könnyen haragra gyúl, s indulatában igazságtalanságot is elkövet az ember. Pórnép közt is akad hű; a magas polcon ülő esetében a krónikások eme kétes tulajdonságból gyakorta erényt kovácsolnak. Csakhogy ki ne tudná ma itt (késő korokra nem az élők sajtó bőre marad, hanem az érzéketlen pergamen), ki ne tudná, hogy királyunkba jó ideje tőle idegen nagyravágás költözött. Magam panaszával elő sem hozakodtam volna, ha hetykeségemnek volnék az áldozata; valóban örült, megbomlott elme vetekedik csak a királyi göggel! Ám a Nápolyból jött királyné, eme ravasz, szívós, mindenre elszánt asszony, mint folyondár, kapaszkodik a királyba, s nap mint nap észlelhetően több iszap telepszik az ország állapotára. Jól tudom, atyaságodnak is fáj ezt látni. Beatrix királyné társalgóitól, gyónatatóitól, kamarásaitól, írnokaitól, kémeitől, udvarhölgyeitől már alig hallani magyar szót Mátyás udvarában. Bonfini úr, a királyné felolvasója maga beismeri, hogy Pannónia kezd második Itáliává válni, a régi szokások felmelegetése ingerli a királyt. Ezen hideg lelkületű asszonytól megszédítve már csak nyugat felé kémlel mohón és nyugtalanul, nem elégszik meg a szerencsének, a hatalomnak, a dicsőségnek azon kiváló mértékével, melyben részesült, hanem megszállottan hajszol egy fojtogató álmat: a német-római császárságra tör! A cseh és az ausztriai háborúkra eddig is tömérdek időt, vért és aranyat áldozott. Az eredmény nem áll arányban a roppant áldozattal, s emellett nagyravágásával a nemzet romlását is előkészíti. Mialatt köszvényes lábával Bruck falait rugdalja veszettül, keleten s délen török sarló hasogatja kedvére a báránnyefelleges eget.

Derűsebb választ reméltél bizonyára, mire én idézett bölcsedet feje tetejére állítván, az udvari bolondok igazmondására kényszerítém: A bölcseknek és ártatlanoknak inkább van miért rettegniök!... Megrendült lelkemnek igen nagy vigaszára szolgál, hogy legalább kifogástalan erényű pártfogómnak és barátomnak nincs felpanaszolnivalója. Ámbár óvd magad; senki sem érezheti magát itt biztonságban. Miattam nem aggódj, kivüled többé senki sem bírja bizalmamat. Habár szinte mindegy, hogy elhangzott a gyanús gondolat, vagy sem. Rágalmakon veszik meg legtöbbször úgyis a hazát a gonosz indulatú mocskos szájuak.

Janus verseit köszönettel veszem, küldd őket minél előbb. Egyre közülük, érdekes, változatlanul emlékszem; ezt kérdi benne hazatérve: „Sztija vagy oltja a lángelmét a hely...“ Az én verseimen egyelőre az utóbbi érzik. Oltódik tüzem. Higgyük, hogy könnyebb a lángelméknek!

Fogadd szívbeli jókívánságaimat!

Kelt Vácott, 1483. szeptember 29-én. (Szent Mihály főangyalnak böjtös ünnepe ez házamban.)

(Egy déli futár sebtében lejegyzett szóbeli jelentése Várad királyi személynöknek és főkancellárnak)

(Keltezés nélkül)

Dóczi Péter ömeltósága, Bosnyákország bánja nem bírt haragjával, midőn lóra parancsolt, mindazonáltal legalázatosabb üdvözlését küldi. Felhatalmazott, hogy a király személyét tisztelven meg főatyaságodban, kertelgetés-burkolgatás nélkül hozzam tudomására, miszerint az Istencsapásánál is lehet váratlanabb! Mert képzelje magát a helyünkbe főatyaságod (bocsássá meg, hogy miket beszélek, hiszen méltóságod a királyi jelenléte helyettesíti itten)...* elég az hozzá, hogy nagy nyugalomban, csendben valánk, nem is dörgött a fejünk felett, amikor egyszer csak halljuk és látjuk, mi több, a magunk bőrén tapasztaljuk, hogy az alamuszi basa, megszegvén a felséges Mátyás urunknak fogadott becsületszót és a bán ömeltósága kezébe letett esküjét, visszatérteben az ausztriai földekről éjnek idején csapott le táborunkra. Minthogy ily napszakban fegyverben nem valánk, mire az épségben maradtakkal lóra kapván, erőltetett menetben üldözőbe vettük, már csak dúlásának volt híre-hamva. (Pedig bizony megtanítottuk volna rá, hogy a mi felséges királyunknak mit ígérjen máskor!) A török fölperzselte nagy részét földjeinknek, feldúlta mindenünket, és a jobbágyok hatalmas tömegét hajtotta el rabláncon. Allíthatjuk, hogy a német császár birtokáról elhurcoltak száma elenyésző kisebbség ahhoz a sok ezer fehérceledhez, öregemberhez és gyermekhez képest, kiket a mi országunkból rabolt el a hitszegő pogány.

Meddig köpköd még kedvére a török amúgy is híg levesünkbe?! Meddig gyalázza meg szemünk láttára és hurcolja hárembe asszonyainkat, s nevel ostorral janicársá fiainkból?!

Az omladozó bástya, az összeégett falak és tetőzet megjavításához pénz kell. Az élestárban annyi készlet nem maradt, amennyi egy nagyheti-böjtre-szabott ostrom idejére elegendő volna, nemhogy tartós háborúzásra. Ha a királyi kincstárban nincs pénz...** isten tudja, hol lehet még. Ezen esztendőben nálunk az adó kétszer is beszédetett, a törvényes éppúgy, miként az, amelyik...***

(A pápai nuncius tudósítása a magyar királyi kincstárba befolyó jövedelmekről)

(Keltezés nélkül)

A király évi jövedelme 200 ezer aranyforintra rúg mindössze. (A velencei követek mesébe illő összegekről: 800 ezer, sőt 940 ezer aranyforintról beszélnek. A különböző forrásokból jött összegek felsorolásakor igyekszem feltüntetni a velenceiek túlzásait is.)

— Sóbányákból befolyó pénz: 80 ezer forint (a velencei követek szerint: 100-140 ezer).

— Arany, ezüst és egyéb fémek bányászata, ide számítandó a nemes fémek bevételeiből, a bányabérből (urbura), valamint a pénzverésből befolyó haszon is: 44 ezer forint (a velenceiek csaknem megtízszerezik: 400 ezerre becsülik).

— Harmincadból befolyó javak: 80 ezer forint (itt ők kisebbíténeket 50 ezerre).

— Városok és zsidók adója: 25 ezer forint (idem).

— Koronajavak, tizenkét vár és négy földterület után: 50 ezer forint.

Mátyás uralkodása kezdetén beérte az elődeitől örökölt, évszázados szokás és törvény által szenteltetett kamaranyereséggel. De már 1467-től kezdve bevezette a királyi kincstári adót: egy-egy kapu után 20 dénárt. A cseh hódító hadjáratok ideje óta külön segélyt, subsidiumot követel, minden füst után egy aranyforintot.

Megjegyzés: Némely apróbb s nem állandó jövedelmet mellőztünk a kimutatásból, minők a székelyadó, az udvarnok adó, a városok évi ajándéka, valamint az újabb adókba beolvadó szlavóniai nyestadó.

A király a többszörös, erőszakos megadóztatások és birtokkiszajátítások által sem képes fedezni az újabb, ausztriai hódításaira fenntartott félelmetes fekete sereg zsoldját.

* (hiányos szöveg)

** (a két utolsó szó vastagon áthúzva)

*** (végképp megszakad az írás)

Krisztusban testvérem, nagytiszteletű barátom! Nem kisebb féltéssel figyelem sorsodat, mint amilyen féltő gonddal törödsz te magad az ország állapotával. Elhiheted nekem, hogy sanyarú soraidból értesültem csak ama bizonyos adományozó levél teljes tartalmáról; a király, mint rendszerint, engedelmes kancelláriusának kezdé tollba mondani szavait, ám már az első igaztalan és megalázó minősítések elhangzásakor megállott kezemben az írószerszám, s előbb csodálkozó, majd konok, átható tekintettel követtem minden ajak- és arcrándulását, szemének minden pislogását, mindaddig, míg dühbe gerjedve faképnél nem hagyott. Mivel a későbbi napok során soha említést sem tett a levélről meg a fentebb vázolt kínos pillanatról, remélni merem, hogy saját kezével sem fog olyan, személyedet és tulajdonjogaidat bántó, kicsinyes sérelmekről diktált levelet írni, mint amelyikből nekem idéztél. Hidd el, barátom — szolgáljon bár csekély vigaszul számodra —, azóta volt még bátorságom engedetlennek mutatkozni némely elhamarkodott döntésével szemben; és előled el nem tagadhatom azt sem, hogy az újabb török pusztítás és emberrablás okozta fájdalomba egy kevés káröröm is vegyült (lásd, milyen felemás lelküekké tesz mindnyájunkat a politika!); azt mondtam magamban: ő, Mátvás, kereste ezt magának hiszékenységgel, és megkapta. (Mit beszélek, Uram! S az ártatlanul lekaszaboltak és elhurcoltak?) Ha minden földi figyelmeztetés kevés volt, íme, az égi intés ereje; a lesújtó tanulság súlyát kell most elviselnie! Kicsi korában nagy lélek lakozott Mátvásban, de ha annyi vagdalkozás és vér látása után már nem tud felsírni lelkiismerete, bízom a trónjáról lenéző hatalom hiúságában, hisz közönséges álnok gyilkosok a markukba nevetnek, hogy sikerült a bolondját járattatni vele.

Egy ókori bölcs (vagy csak hasonszórú, levélben filozofálgató) mondja: Menyivvel nemesebb dolog, ha jó cselekedetünk jutalmát jó lelkiismeretünkben s nem a dicsőségben látjuk. Mert a dicsőség csak következmény lehet, nem pedig cél!... Nincs szándékomban mentegetni urunkat (ráncos királyi dajkáktól tejfelesszájú történettudorokig koronásokkal amúgy is mindenki ezt teszi), ám hihető, hogy sorsában fogantak jellemének ellentmondásai. A korai szenvedések növelék igazságérzetét, de önérzete, büszkesége is általuk hevült hajthatatlan daccá. Nem felejtette el, mit bécsi fogságában gyermekként felele csúfolódó öreinek: „Igenis, király leszek, s ha Isten megsegít, még nektek is parancsolni fogok!“ Ez a bizonytalanabb, a világ előtt régóta feledett oka annak, miért ragaszkodik oly görcsösen Bécs megszerzéséhez. A másik okot a királynében kell keresni, mindenben osztom véleményedet: *Hogy kígyó rejtezik a fű között, bizony sokáig nem is sejtettük.* Ez az olasz műveltségével szinte mindenünket megvető asszony akár azt se bánná, ha a fél ország török gyarmattá lenne, csak ő mielőbb német-római császárnénak titulálhassa magát.

Sajnos azonban királyunk is a sok idegen tányérnyaló fűgeédes érveivel hizlalja nagyravágását. Cicerónál olvashatod, hogy a hízelgés, bármilyen veszélyes is, csak annak tud ártani, aki hallgat rá, és örömét leli benne. Így van az, hogy leginkább az hallgat a hízelgőkre, aki maga is legyezgeti a saját hiúságát, és el van telve önmagától. Ezek után én mit tehetnék egyebet, mint hogy felelős szigorral szolgálom királyomat a maga és a sűrű adók terhe alól fellélegezni vágyó népe javára, mindaddig, míg a hatalmi szív meggyőzetik arról, hogy csak úgy gyarapodhatunk szabadon belül, ha kívül csökkentjük a fölösleges áldozatokat. Szolgáltatómért nem remélek hálát, csak annyit, hogy megbocsátja szememnek a maga nagyságán felfedezett vétségeket. A hálóba gabalyodott oroszlánc sem jut eszébe restelleni, hogy kisegér segítette ki belőle.

Végezetül bevallom, hogy kétszeresen nyugtalanítanak a királyné mesterkedései. Hisztérikus viselkedése világosan mutatja, hogy Mátvás netalán előbb bekövetkezendő halála után maga akar majd uralkodni felettünk, s ennek érdekében titkon minden befolyásával igyekszik elgáncsolni, hogy Korvin János — „a boroszlói polgárlány fia“ — mint trónörökös elnyerhesse a milánói herceg unokahúgának, Sforza Biancának a kezét. (Vigyázz, csahos kutyák szájára ne jusson ez, mert még terveink fölborítására használnák föl!)

A küldött vadakat köszönöm, hogy azonban magad szomjan ne vesszél, a Janus versei mellé küldöttem neked szerémségi bort.

Tarts meg eddigi szeretetedben!

Kelt Budán, Erzsébet özvegy ünnepe előtt való csütörtökön.

(Beatrix királyné levele Mátyáshoz)

Felséges úr, királyi hitvesem! Leírni is borzalmas, hogy épp ilyen pillanatokban kell nélkülöznünk társaságunkból felségedet! Ne képzelje kegyelmed, hogy most amiatt panaszkodunk, amiért az elmúlt hetekben elmaradtak a fényes fogadások, a pompás lakomák és ünnepélyek, amelyeken a gazdag öltözetű főurak egymással versengő koszorújától környezetetve, felséged jobb oldalán ülve hallgathatjuk az idegen hatalmasságok követeit, minekutána arany- és ezüstedényekből felszolgált ebédnél folyik a szelleműs társalgás, ezt követvén a felejthetetlen táncvigalom. Nem, mi egyedül csak felséges urunk jelenlétét hiányoljuk, mióta saját otthonunk függökertjében sem érezhetjük kellemesen és főként biztonságban magunkat. Tanúbizonyosság rá a bántások okozta könnyáradat és lelki izgalom, mely utóbb már a hangunkat is elvette, úgyhogy még a suttogás is nehezünkre esik.

Csak szagolják meg a szolgák, hogy lágyszívű a gazda!... Felséged kegyeltjének, Péter főkancellárnak irántunk tanúsított rosszindulatát panaszoljuk fel, nem először. Ő, kit a porból emelt föl felséged, mindenféle gyanúsításokkal illet a hátunk megett. Véletlen folytán kezünkbe került egy levelének másolata, amelyben felséges királynéja tekintélyét igyekszik kisebbíteni és aláásni. Elég volna, úgy hisszük, csupán a levél címzettjének nevét megemlíteni felséged előtt: Báthori Miklósról, a kegyvesztett váci püspökről van szó! Am kinos és a levél hangjánál is megalázóbb volna reánk nézve elhallgatni a benne foglalt rágalmakat, többek között azt, hogy mi, Beatrix királyné az udvarban élő honfitársaink segítségével pártot szervezünk a levélben trónörökösnek nevezett Korvín János, felséged természetes fia ellen, akinek anyja ugyan egy boroszlói polgárlány volt (nemcsak a mi állításunk!), de ennek dacára felséged már a velünk való házasságkötés ünnepségei alkalmával, a követek előtt apai büszkeséggel jobbjára ültette a törvénytelen gyermeket. Később aztán rangok, címek egész sorával halmozta el, birtokokat adományozott neki, mikből egyenesen következnek, hogy...

Nem is részletezzük tovább eme dolgot (felséges hitvesem tudja, mily kényesen érint bennünket), csupán annyit teszünk meg hozzá, hogy felséged valamely alattvalója, még ha egyebet nem akarna is elragadni királyától, mint felséged hitvesének tekintélyét, bizalmát és jóindulatát, akkor is megérdemelné, hogy kegyvesztett legyen. Nemhogy még egyedülálló jutalmat reméljen gonoszságáért, mint a fentnevezett Péter érsek, felséged kegyence, kinek bíborossá való kinevezését felséged heves hangú üzenetekkel sürgette ösztentségénél a pápánál. Az érsek viszont eközben — most már *felséged* becsületéről van szó! — egy bizalmas tanácskozáson a királyi döntést kárhóztatta az újabb adók miatt. Felséged nemrég kinevezett királyi titkáráról, a már eddig is sok szolgálatot tett Bakócz Tamás prépost úrtól megkérdezvén: mi a véleménye Váradi Péter kalocsai érsek, királyi személynök és főkancellár megbízhatóságáról? — sápadt arca még sápadtabb lett, akár a pergamen, majd zavartan kezünkbe csúsztatott valamit.

E kurta, de sokatmondó írás, melyet levelünkhez mellékelünk, fényesen bizonyítja mindazt, amit ama veszélyes emberről feltételeztünk. (Újabban attól tart, hogy gyűlölöm; és én valóban gyűlölöm, ahogy csak asszony képes erre!)

A felséged keze által elültetett hagymákat két testörrel őriztetjük éjjelnappal. A Nápolyból, tiszteletre méltó nővérünktől érkezett szagos sajtból tegnap este fogyasztottunk egy keveset felséged egészségére. Királyi hitvesünk mielőbbi győzelmének híret várva, ajánljuk magunkat pártfogásába és szeretetébe.

Buda várában, 1483 novemberének utolsó éjszakáján.

(Egy udvari besúgó levele)

(Keltezés nélkül)

Öfelségének a névtelenség árnyékába meghúzódva is egyik legbizalmasabb udvaronca tudomást szerzett róla, miszerint Péter kalocsai érsek, udvari rangjához méltatlan módon, minden belső bajok forrásának nevezvén öfelsége ausztriai háborújának kiterjesztését, nyugtalanságot teremt mind a budai udvarban megforduló vidéki urak, mind a város polgárainak körében. Az alábbi cinikus szállóige is minden feltételezés szerint tőle származik: „Egyetlen igazság sem lehet olyan veszedelmes az országra nézve, mint a végnélküli, ostoba hadakozások idegenben!”

Igy van ez, hogyha az *alulróljött*, kegyes kezekbe kapaszkodván, magasba tör, s megnyitja lelkét az elbizakodás és az öntúlbecsülés előtt. Úgy látszik, nem elég erős a képzelete, hogy lássa vakmerőségének mindenekelőtt reá nézve veszedelmes

következményeit. Midőn a király *jobb szemeként* ő bizalmatlanul ide-oda kacsingat, a bal szem, amelyikkel őfelsége mindannyiunk makulátlan lelkébe lát, könnybe lábad elszánt hűségünktől megrendülve. Mert lehet-e tovább túrni, hogy az, kit urunk kegye az érdemekből megörszült püspökök fölé emelt és nagyobb bizalommal tüntetett ki, miként az ösrégi nemzetségek sarjait, vetélkedni merészellen a legkegyelmesebb és legbölcsebb királlyal, nem elégedvén meg azzal, hogy őfelsége kezében hasznos és engedelmes eszköz legyen?!

(Váradi Péter levele Mátyáshoz)

Magyarok felséges királya, kegyelmes uram! Mindenekelőtt: az Isten szerelmére és az ország üdvére kérem, ne hogy megkösse a békét a csalafinta törökök! A jóvendőről az gondoskodik a leghelyesebben, aki a múlthoz fordul példáért. S van-e dicsőbb példa, mint felséged atyjának nándorfehérvári diadala!

A bosnyákországi bán egyik lovasa a minap egy rác szökevényt vezetett elém, ki olyan hírt hozott, miszerint a szőszegő basa újabb mézscöpögésű ígéretet tett levélben felségednek, hogy minden „véletlenül“ okozott kárt jóvátesz, csak küldje el hozzá egyezkedésre legmegbízhatóbb követét. A szökevénynek arról is tudomása volt, hogy a basa már hatodik napja fogva tartja felséged emberét, sem kezeszt küldeni helyette, sem őt megbeszélésen fogadni nem hajlandó, hanem különböző hazugságokkal és okvetetlenkedésekkel áltatja. Meddig hisz még felséged neki, mikor látnivaló, hogy épp oly ravasz és álnok módon akar bennünket orrunknál fogva vezetni, mint korábban is tette?!

November elején, felséged távoli megbízásából, a pápai nuncius jelenlétében titkos megbeszélést folytattam a török császár halálos bosszúja elől elmenekült Dzsem herceg híveivel, kik a legalkalmasabbnak mondják az időt a viláгурalomra törő fanatikus zsarnok megsemmis...*

A hatalmas Mátyás, remélem, nem veszi zokon, hogy az illendőséget megszegve, félbeszakítottam a Hozzá intézett levelet és hogy kezemírása nem tudja leplezni izgatottságomat... De eme szent percben újabb, nem hivatalos hírt vevék, amely olvastán valóban igaznak látszik, hogy „csak magamra vessek“, ha ezek után még meg merem ismételni kijelentésemet: **VALAKINEK VÉGIG KELL CSINÁLNIA!**

Nem írhatok mást felségednek sem, mint amit érzek: hogy ez a lelkület, ez a szándék, ez a rendíthetetlenül szilárd akarat és eltökéltség csak végső lehetetlennel fog távozni szívemből és elmémből. S vallom ezt annak tudatában is, hogy hitvány, elvetemült emberek minden igyekezetükkel azon mesterkednek, hogy rágalmozó szavaikkal buktatókat és csapdákat állítsanak nekem, s mindazoknak, akiket barátainnak ismerek. De ahogy a zsolnár mondja: az igaz Isten „szájukban szétzúzza fogukat“. Csak felségedet meg tudjam győzni igaz és üdvös szándékomról, akkor tudom, nem árthatnak nekem a szolgalelkű férfiú-szajhák áskálódásai! Magam romlásával szemben megnyugtató, hogy felséged nemrég még velem együtt undorodott a négykézlábról kedves hazugságokkal szolgáló tanácsosoktól. Am, hallván a sokat próbált nép jajait, történnék velem bármi, már csak szegény-óerette fohászokodom — királyához, aki a neki megadatott hatalommal önmaga mértéktelen sóvárgásait is féken tarthatja. (Jobban, mint utóbb a törökök. Meg ne haragudjék felséged, de a salzburgi érsekséget például aligha a török ellen vette pártfogásába, mint inkább Frigyes császár ausztriai uralmának megdöntését remélve az ottani várak megszállásától!)

Higgye el felséged, nem a német-római császári koronát, egészen más nagyság jelét fedezik fel majd Mátyás homlokán az utódok. Sardanapalost is azért említik az utolsó nagy asszíriai királynak a római filozófusok, mert Ninivében hatalmas könyvtárat hagyott maga után. A mi tájainkról nagyobb bölcslet állításon hitelére nem idézhetek, mint a fiatalon elhalt Janust, kinek egyéb vétkeivel talán ezt a felségednek szóló figyelmeztetést is megbocsátja — post mortem — az azóta nagy múltra visszatekintő király:

„Minden népnek hozz virulást és tiszta szerencsét,
Mégis főképpen Pannoniára tekints:
Űzd a nyilas törököt mind Hellespontuson által,
Kit most hűtelenül hoz mifelénk a Duna...“

Kelt Budán, nagy hőésés alatt, Szent Tamás apostol ünnepén.

* (a szöveg hirtelen megszakad)

(Báthori Miklós levele Váradi Péterhez)

Szeretett atyám, legelső, hű barátom!

Menekülj, mielőtt késő volna! Engem féltettél, de ha bekövetkeznék az, amire a legfőbb hatalmat hergelik ellened, akkor veled együtt már az országot lehet félteni... A csillagjóskönyv forró évszakra való ama jövendölésének, hogy „valamely nehéz étek emésztésétől támad nagy undorodása kényes gyomornak” — egy, a budai udvarban élőkődő nápolyi szemfényvesztő személyedre nézve célzatos megfejtését adta, ilyesformán: „Koronás jótevője iránt hűtlenségben találtatott főpásztornak léssen nagy szorultsága!” A királyné a hókuszpókusz alatt cipője orrával állítólag homokba rajzolta nevedet; ez még nagyobb hatást tett a királyra, ki annak ellenére, hogy tudós emberekkel, költőkkel, építőmesterekkel, könyvfestőkkel és bőrkötésbe foglalt világi ismeretekkel környezteti magát, még mindig éppúgy hisz és gyönyöröt leli a mágiában, mint gyermekkorában.

Hátra csak az van, hogy megint felforduljon a világ, ha már a hatalom és a politika érdekében kezdik kiforgatni a szavak jelentését! Gondoltál-e arra, amire kegyvesztett barátod gondolt tavaly ilyenkor?! Hogy veszély esetén oda szökjél, hol legfőbb bírád székel és ifjúkori szellemi társaid várnak? (Titus Livius azzal biztat, hogy az ismeretlenség ott is védelmez, ahol a jog már nem nyújt oltalmat!) Itália ege alatt új könyvek tudása is hevítene. De mintha hallanám, te is azt feleled erre: Idegen tűznél jobban melegít a hazai füst!...

Óvd magad, és tarts meg szívedben.

Futárommal üzenj, ha segíthetlek valamiben!

(Keltezés nélkül.

A két utolsó sor közé Váradi Péter beírása:)

Köszönöm, barátom... bár késő. Csak annyit mondhatok: TÉVEDÉS!

(A pápai nuncius jelentése Őszentsége Ince pápának, e néven a nyolcadik és legkegyesebbnek)

Szentséges atyám! Budán szokatlanul nagy hallgatás és kétszínűség honol. Az Úr ezernégyszáznyolcvannegyedik esztendejének esős nyarát Péter kalocsai érsek fogságba vetése tette nevezetessé; hívei és tisztelői megdöbbenéssel, a falánk rágcshalók módjára futkározó tanácsos urak pedig tanácstalanul vették tudomásul, hogy királyuk, táborhelyéről hazakukkantván, királyné hitvesével rövid szót váltva, majd hirtelen haragra gerjede, és tüstént tömlöcbe vetteté legfőbb egyházi és világi emberét.

Mátyás elhatározásának közvetlen okát titok fedi; ám szavahihető rejtett forrásokból félenk-halk buzogással eljutott fülemig az a koronás főben fogant megmondolás, miszerint egy ilyen tisztja lelkületű és szókimondó főkancellár csak hátráltató és bomlasztó szerepet játszott volna Bécs végső nagy ostroma idején.

Azonban minden találgatás hiábavaló, míg a király megelégedni látszik azzal, hogy alkalmatlanná és kellemetlenné vált legelső tanácsosát ily módon elnémitotta: méltóságai nem érintvén, még csak nem is kívánván tőle, hogy bűnét megvallja. És az egész királyi tanácsban nem akadt egy férfiú, aki fennhangon megkérdezte volna: milyen törvénysértést követett el voltaképpen e nem mindennapi tehetséggel és igazságérzettel megáldott ember (?), aki akár egy közönséges bűnöző, erőszakkal megfosztatott Isten szép kerek égének arany napsütésétől. Szóba álltam a feledhetetlen hírnevű Janus Pannoniusnak ugyancsak a Múzsákkal enyelgő egykori barátjával, Galeotto Marzióval, ki nemrég még a budai udvarban vendégeskedett kedvére. De mikéntha búcsúlok közül érkezett volna, reszketeg kezével oly buzgón veté a keresztet még most is Mátyás király öfelsége nevének hallatára, akinek „érzékeny elméjét — őszerinte — a dicséret is felsebzi, ha az nem a szív mélyéről jövő”. (Nemhiába toldotta meg nagyotmondással a király mondásait, elődsi teste, hiú lelke meg is kapta érte az örök üdvösséget feledtető busás jutalmat!)

Szükségesnek tartom még közölni erősbödő gyanúmat szentségeddel, miszerint Péter érseket nem utolsó sorban ama megmondolásból vitette a király az ország legészakibb részébe, az eldugott árvai várba, hogy ekképpen kellő távolságban és biztonságban tudhassa szentséged szolgáinak szánalmától és szíves jóindulatától.

(Melléklet: az Árvának nevezett erősségről.

Sajnos, a rajzvázlat meghaladja szerény tudásomat.)

Erős sziklafal tartja a fellegrárat, mely messziről nézve valósággal rejtve vagyon, akár egy sasfészek. Tekervényes hegyiút vezet a sziklatömbökön nyugvó középvárhoz, melynek sarkaiban természetes kövekből emelt, kívülről nézve alig megmunkált bástyák állnak. A szabálytalanul épített termek és folyókák közül, mint ferde púp, váratlanul nő ki egy kis védelmi torony, ablak helyett megfigyelő résnél alig nagyobb nyílásokkal. Itt őrzik, az öröklött szokás valószínűsége szerint, Péter érseket.

A meredeken lefelé ereszkedő védőfal csak a patakmedernél szakad meg. Az erősség két szintjén védőárkok és felvonóhidak. Az alsó várnak a tágas külső udvaron elterpeszkedő épületeihez és bástyáihoz hatalmas, ódon kapun át vezet az út. Sem a kapun, sem az erős falakon keresztül nem tud idegen bejutni. Még egy egér sem, észrevétlenül.

(Utólagos megjegyzés. Miközben szentatyám részletes utasításait vártam, hogy miként sérelmezhetem Mátyás színe előtt ezen egyházi rend kiváltságaiba vágó, királyi kardcsapást, volt időm és alkalmam elkészíteni Komorowszky (ötöle ragadta el Mátyás a „sasfészeket“) egyik bujkáló emberének segítségével a vár rövid leírását, melyet azzal a kereső ajánlással küldök el sietve szentségednek, hogy: „Itt sínylődik egy igaz férfiú, Krisztusban társunk és segítők!“ — a viláért sem törekedvén befolyással illetni ez által szentséged végtelen könyörületű szívét.)

Buda várában, Szent Lőrinc ünnepén. Anno 1484.

(Névtelen krónikás feljegyzése az 1485-ös bécsi bevonulásról)

Minekutána Felséges király urunk, Mátyás, mind szárazról, mind a víz felől körül fogván Bécsét, csaknem öt hónapon keresztül ostromolta volt és éhezteté, a város vastag bástyák mögé bűjt polgársága felhagyva egyetlen ellenállásával, melyet nem császára iránt tanúsított hűsége táplált, hanem kezdetben a büszkeség, majd pedig a félsz, hogy hódítók által házuk, családjuk, vagyonuk, mindenük felprédáltatik, és minekutána a hajthatatlan akarató király főembereivel kezükről a reaszáradt vért meg a port letörülvén, felölték magukra aranytól-ezüsttől tündöklő ruhájukat s hozzája legjámorabb ábrázatjukat, ünnepi menet kíséretében vonultak be Bécsbe.

A bevonulás rendje ez volt: az élen Geréb Péter sziléziai főkapitány, őfelsége hőkölest nem ismerő hadvezére haladt, válogatott vítéizeivel, majd a magyar és a cseh gyalogság több ezer főnyi serege az ezeren felül számlált lovasokkal. Outánuk következtek a főpapi bandériumok, keresztényi áldást osztva a főurak tarka lovascsapata kíséretében léptető király előtt, kinek pompás paripája boglárokkal vala dúsan felcícomázva. Közben a tornyokban mindenfelől zúgtak a harangok, körskörül kürtök, sípok és egyéb hangszerek szóltak. A menetet aranylő tincsi apródok és pirosposztag arcú palotások hosszan nyúló, vidám sora zárta.

A bécsiek végre megértették, mily nagy ajándék számukra, hogy a leghatalmasabb, legfényesebb és legkegyesebb uralkodó vette pártfogásába őket, mi által ezen ezernégyszáznyolcvanötös esztendő június elsejéjének, a mai napnak déli 12 órájától, a diadalmas bevonulás derűs egű pillanatától kezdve világosság adatik a sötétségben botorkálóknak, türelem a nyughatatlanoknak, remény az arraszorulóknak, atyai vigasz az özvegyeknek, árváknak és megcsonkítottoknak. Az egyre lelkesebben hullámzó nagy tömeg, a tollas sapkaforgók, ezüsthényű fegyverek, villódzó kardmarkolatok láttán nem tudta megállani, hogy fel ne ordítson örömben... * Midőn a király a vártnál hosszabban időzött a székesegyházban, hogy méltóképpen fejezze ki háláját a Fentvalónak ezen újabb földi hódítás sikeréért, a városi tanács tagjai már türelmetlen vágától hajtva lesék, hogy letehesék felséges uruknak az esküt; a király azonban elhárítá a sietséget, előbb a zsákmányra éhes katonái étellel, itallal és szálláshellyel való csillapítására fordítván gondot, majd arra, hogy a legpuhább szövésű és legdíszesebb mintájú szőnyegek teríttessenek le végig a Dunaparton, hol fogadni szándékozott a behódolt Bécsben az őt ujjongó kíváncsiságával meglepni készülő felséges királynét.

A polgárok boldogságtól sugárzó tekintettel nézték végig az őket maguk kedvére és bölcsességére hagyó, elmenekült Frigyes császár jelvényeinek leveretését, s a győzelmes királyi jelvények felfüggesztését a templom falára. Minthogy soha

* (a nyilván szó többször áthúzza s föléje írva: nyilvánvaló)

nem látott fényességű villámok hasították fel az átmenetileg borúsnak tetsző égboltozatot (mindazonáltal a vihar eltakarodott, ezért szóltunk fentebb *derűs egű* diadalmenetről), felséges urunk csillag- és fellegjósai rövid tanácskozársra vonultak vissza; ám semmiféle rossz előjelről nem tevének jelentést, ami késleltethette vagy akadályozhatta volna őfelsége növekvő és kényes étvágyának kielégítését.

Az ünnepi ebéd alkalmával ki-ki a rangja szerint helyezkedék el a legfőbb vagy a közepes uraságok asztalainál, a polgárok pedig úgyszintén az ő fontosságuk sorrendjében szolgáltak fel, kellő alázattal igyekezvén cserélgetni a kupákat s az ezüst meg arany edényeket az asztalok és a tíz rőf hosszú és kilenc lépcsőzetű pohárszék között, melynek két oldalát egyszarvúak díszítették, a magasban pediglen ezüsből vert hordó függött négy csappal, melyeken ugyanannyiféle bor folyt. Közben a bécsi előkelőségek, egymással versengve, pezsgő szavú köszöntökben dicsérték király urunk ízlését és kedélyes szellemét, idézték bölcs mondasait és áldást hozó cselekedeteit, valamint a budai udvarában megfordult kiválóságok csodálatát. Mosolyoga magában a király, tudván, hogy hasonló módon zengedeztek az ügyefogyott és műveletlen Frigyesnek is, akár a többi behódolt város polgárai, mégis minduntalan csókra tartá felséges gyűrűjét, mint aki bele-törődött, hogy a győztesnek nincs más választása: el kell fogadnia mindennemű dicséretet!

Inkább ezt, mint a császár meg a pápa követeit! Azok békeajánlatainak elfogadása meggátolná felséges falánkságát abban, hogy seregeivel fölkerelkedvén, folytassa Ausztria hátralevő részének leigázását.

(Egy káplán tájékoztató „vallomása” Mátyás királyhoz)

Legönzletlenebb szándékotmlő vezetettve, a Magasságos Király jóindulatú figyelmébe ajánlom az alábbiakat, kegyes meghallgatás végett:

Káptalani városunk különleges hivatalának megbízásából nyomon követtem azon elhanyagolt külsejű, testes barátot, aki Gyertyaszentelő Boldogasszony napján szürkület tájban érkezett meg városunk falai közé, hogy parázna hajlamával, latorságaival, család nyelvével és leheletének álnokságával bűne csábítsa s a maga elvetemült példájával gyalázatra szítsa időtlen idők óta jámbor és félénk lelkű polgárainkat. Hogy percig sem vagyok képes mérsékelni heves fölháborodásomat, annak a felséged-trónusáig-kiáltó oka van: az említett körmönfont személy cinkosságban áll (ez több, mint sanda feltételezés) felséged egykori legelső udvari emberével, akit engedetlensége miatt hatalmasságod példásan megbüntetett. A szerény közreműködésselm lefűlet barát, ki napokkal ezelőtt Péter kalocsai érsek kérésére gyóntatás céljából bocsáttatott be az árvai vár börtöncellájába, miután onnan Bécs felé vette útját, kutyagolása közben betért városunk Sánta Öszvér néven ismert kocsmájába, ahol lerészegedvén, összevissza kezdett fecsegni, majd henegni. Többek között eldicsekedte, hogy a felséged által fogva tartott, egyházilag is legfőbb személy életbevágó fontosságú levelet bizott reá, nem is egyet. Saját fülemmel hallottam (az ilyen kényes megbízatásokhoz híven, kámzsámat levétvén, magam is korhelykedést színlelek), szóval holtbiztosan merem állítani, hogy ezen kijelentést tette: „Annyira megkedveltem az árvai tömlőcben vakoskodó rabot, hogy sietek számára meghozni a világosságot. Mielőtt még forró olajba vetnék őt is, miként a hírhedt Doniciánus császár tette volt János apostollal... Igaz, János állítólag sértetlenül megúsza — (itt nevetett) —, ám a Fennvaló egy idő óta fukarkodni látszik a szentekkel meg az apostolokkal!”

Ebből is láthatja felséged, mennyire beszámíthatatlan állapotba kerité fejét a nehéz bor. Mielőtt föltárnám felséged előtt az én parányi lelkemben meg nem férő roppant gyanút, feltételezésemet alátámasztandó, egy felsorolást mellékelek a cinkos barát jellemzéséhez.

A lefűletést megelőző pár óra alatt az alábbi közönséges cselekedeteket és nagyobb vétségeket követte el:

1. ördögi szerencsével nyéré el minden pénzét annak a bársonyöltözetű ifjú vendéglovagnak, kinek kilétét, sajnos, nem tudtuk tisztázni, mivelhogy azonnyomban bosszúsán továbblovagolt. Mikor a barát utólag felszólíttatott, hogy adja át a káptalani testületnek a dorbézolással még el nem prédált nyereményösszeget, tekintve, hogy városunkban a hamis kockajáték tiltva vagon, a gyalázatos lélek nem átalotta azzal védeni magát, hogy Mátyás király is (csak így, őfelsége nélkül!) hasonló szerencsejátékokon nyeri mostanában a jövedelmét, miért ne lehetne hát egyszer neki is, egy kolduló barátnak fenékg tejfel?!

2. miközben a nyársra tűzött liba pirult, annak tollazata után érdeklődött, viszonzásképpen felajánlván a fogadósné asszonyinak, hogy vizelete üledékéből jóslatot mondjon, aki azonban azt heves fintorral utasítá vissza
3. csontostul-mindenestül megrágtá és lenyelte a zsirtól csöpögő libacombokat, majd tenyerébe rázván bekapta a rútvéres szakállához ragadt maradék fancsikákat is
4. ezt követően száján bőfögés és tiltott-énekfoszlányok szakadtak ki
5. a sok italtól, amit bevedelt, mehetnéke támadván, kitámolygott az utcára, ahol:
- a. feltűnően nagyokat szíppantott a ködös levegőből
  - b. egy tintában elnyútt lúdtollal vájkálni kezdte fogait
  - c. és három kifogástalan erényű polgárasszony szeme láttára végezte el szűkségletét
6. végül egy, foglalkozására nézve kétes nőszeméllyel, behúzódván a fogadó legsötétebb sarkába, az esti takaródó megfúvása után is sokáig tivornyáztak. Midőn megleptük őket, a barát a némber dús keblébe akart rejteni két pergamentekercset.
- Miután a barát ostobán kifecsegett fő vétségéről külön szoltam, rátérek a tulajdonképpeni bizonyítékokra: a két íróhártára.
- Egyiken a fogoly érsek által felségedhez írott kérelem (vagy inkább panasz) levélmásolata olvasható a barát kusza, szertelen betűivel. Ezen íróhártát a káptalani hivatal elkobozván, szövegéről újabb, díszített példányt készített s azt elküldi majd felségednek vagy a királyi tanácsnak. Most kerestetnek hozzá miniatűr-szentképfestők, másolók, díszítők, ezáltal remélik káptalani városunk törpe nagyságai kiérdemelni felséged kegyét. Addig is sietek mellékelni felségednek a levél ügyetlen kezemmel rótt másolatát.

A barátnál talált másik íróhártya üres, senki nem tulajdonított neki fontosságot. A szemébe szórandó limlomból halásztam ki s vettem magamhoz. Kora hajnali, reggeli, délelőtti, szürkületi fényben egyaránt megvizsgáltam, nem sikerült felfedeznem rajta semmi írányomat. Am ez a gondosan feltekert, finom pergamen épp oly gyanúval tölt el, akárcsak a részegen őrizetbe vett barát konok hallgatása, majd kijózanodás utáni gúnyos fintora. Ne nevéssen ki felséged, ha szímatom azt súgja, hogy erre a látszólag-toll-nemérintette íróhártára titkos üzenetet várásztak. Valakinek. Felsőged határain túlra.

Felsőged bölcsességére bízom, rendelkezék a pergamennel, úgyszintén további szolgálataimmal, még ha felséged lábai előtt egy porszem vagyok is csak.

Írtam kapkodva, 1487 télutóján. Olvadásig, mielőtt a megszentelt gyertyák tövig égnének, az agg Simeon derítsen velük vilárosságot!

(Váradí Péter Mátyás királyhoz címzett levelének másolata a káplán kezeírásával)

Kegyelmes király! Az egyetlen ember, akivel szót válthatok, „méltóságos fő-kancellár úr“-nak titulál itt is. A tömlőcőröm!... Elképzzelheti felséged, miféle szörnyű gyötrelmek és aggodalmak közt hányódom már több mint két esztendeje, ártatlanságom tudatában. Teljesen érthetetlen számomra, hogy az igazságos Mátyás, kinek örökre szolgálni kívántam — nem látszatra, nem hazugul, hanem páratlan hűséggel és egyenes lélekkel, akár az életem árán is —, ahelyett, hogy kegyes jóindulatába ölelne, jogtalanságba forduló haragjával sújt le rám! De miket beszélek. Nem hihetem el, hogy felséged oly tartósan hallgat becsületes befekettítőire, meg azokra, akik végnélkül gyűlöltek engem. Mentségemre több hosszú levelet írtam már korábban felségedhez, mivel azonban egyetlen szónyi választ sem kaptam, noha nagyon reméltem, azt gyanítom, leveleimet elfogták, s nem jutottak el kegyelmes és igazságos uramhoz. (Ezen soraimmal, kényszerűségemben, megpróbálom kerülő úton is felhívni magamra felséged figyelmét.)

Türelem alázatomat, mely annyi ízben számon kéretett tőlem, most azzal mutatom ki, hogy ami üldöztetés eddig ért, a magam bűneinek rovom fel. Nem ezt vagy azt az embert tartom gyűlöletesnek, hanem az emberben megbúvó rosszat. De belátom, hogy még elégséggel és vetélytársaimmal szemben is — kiknek nincs kedveltebb foglalkozásuk, mint romlásomra és vesztésre törni, elnyomatásomat kárörömmel szemlélni — leghatásosabb eszköz a szeretet. Jószerivel vége is szakad ott a viszálykodásnak, ahol a királyi szó és akarat nem ad tápot az ellenségeskedéseknek. Jól mondja Szókratész és Platón, hogy azon népek szerencsések, kiknek bölcs uralkodóik, illetve uralkodó bölcsaik vannak. Mert ha a bölcsesség tartja kezében a gyeplőt, ennek vezérlete alatt semmit vaktában, semmit meggondolatlanul nem cselekszenek.

Ha felséged valamely kishitű vagy tudatlan tanácsadója elolvassa ezen gondolatomat, meglehet, a harag új lángját szítja fel általa a szabadságomat fölégető,

felséges hatalmi érzés rég csillapult zsarátnokából, kinyilatkoztatván rólam: „Ez ember hűsége megrendült felséges királya iránt!” ... De akinek élete, mint az enyém, fagyos némaság közepette folyik (s tán a halálra való ing is rajta már, csak még nem tudja?!), az csupán annyiban gondol magára és másra, amennyiben harca, hűsége, élete, halála példa lehet még a jövődő széthúzásra vagy összetartozásra. Mert egymás üldözésével, ha gyilkos indulatainkat nem a pogányokkal, országunk és hitünk ellenségeivel szemben éljük ki, — önnön erőink olyannyira elemésztdőhetnek, hogy majdan, midőn közös létünk védelmében kell helytállanunk nagy-nagy veszedelemben, vérünkben kimerülten, lelkünköl kiforgatottan, erőtlennek fogunk találatni. S ki fogja akkor megvédelmezni földünket és népünket, akihez tartozunk?!

Lelkiismeretéhez méltó nyugalom legyen osztályrésze minden igaz embernek!

Kelt Árva várában, az 1486. évben, Szent István vértanú napja előtti szombatban.

(A nuncius jelentése VIII. Ince pápának)

Szentséges atyám! Nincs tudomásom róla, hogy valamely pápai legátust valahol annyi ideig megvárakoztattak volna, mint engem Mátyás, Bécs városába áthelyezett új udvarában. A kínos és kedvezőtlen fogadtatás beigazolta sejtlenemet: a király kezdetben hajthatatlannak mutatkozott. Miután meggyőződtem róla, hogy ezen erőszakos és ravasz uralkodóra a cicerói retorika fordulataival semminemű hatás nem gyakorolható, megkísértem a konok érvelést az önfegyelmzés, az egyenes szándékot a kígyóhajlékonyságú, hízgelő simaság fegyverével helyettesíteni. De ne vágjak természetemtől idegen dicsekvéssel a dolgok elébe, maradjak még inkább azon szerény igyekezetemnél, hogy az elhangzottakat, főként a király kinyilatkoztatásait lehetőleg szó szerint közöljem szentségeddel, kinek legfőbb óhaját, miszerint öfelsége vizsgálat és per mellőzésével bocsássa szabadon Péter érseket, a következőkkel támasztottam alá: Egyházi főszemélyt szabadságvesztésre ítélni és a vád megnevezése nélkül évek óta fogva tartani — ez sérelmére szolgál mind öfelsége, mind az Apostoli Szék becsületének. Ha kezdetben hitte is a király az érsek irigyeinek hazug híreszteléseit, azóta elenyészett minden gyanú, bátran szabadon engedheti a gyanútlanúsága csapdájába esett szegény és tehetetlen embert. A király ekkor (még heveség nélkül) szinte sutogva, feszült hiúz-tartásban szakított félbe: „A követ úr is azt állítja, hogy az érseket teljesen alaptalanul, vagyis jogtalanul vetettük tömlöcbe?” „Miért, ki állít ilyet?” — kérdeztem kissé zavarodottan. „Az érsek maga!” — kiáltotta vörössé válva a király (később volt alkalmam többször is megfigyelni, hogy rövid nyakán mennyire megduzzadtak az erek). Dühösen nyitott föl egy ködexet, s felkapván a lapok közül egy íróhátyát, meglöbögte előttem: „Íme, könyvjelzőnek használjuk esti olvasmányainkhoz, többek közt ama kötetben is, amelyikben Naldo Naldi, Firenze felkent dalnoka vég nélküli hexameterekben énekelte meg nagyságunkat!” Mint kiderült, Péter érseknek titokban szentségedhez küldött levelét tartotta öfelsége a kezében. „Mikor az érsek csuhás küldöncéről szóló bizalmas jelentés kíséretében a birtokunkba jutott, még makulátlan-tiszta pergamen volt” — folytatta gúnyosan a király. — „Hogy, hogy nem, kedvünk támadt tűz fölé tartani. Mit ad az Isten, egyszerűbbé nyilvánítsd az érsek kezét rajta a hagyma levélvel írott betűk! ... Elolvastuk, előbb kíváncsiságtól, majd — minék tagadnók! — haragtól indítatva. Mit gondol, követ úr, mi állt a levélben?!...” — A király szemében most rémület ült. — „A mi titkainkat kezdé kifecsegni ez az ember!” „De hát Őszentségéhez fordult” — mondtam megnyugtatóan. — „Igen, a pápához fordult *bizalommal*” — fejezte be a mondatot kétértelmű nyomatékkal a király. Majd másik levelet keresett elő. „Itt van! Minket Szókratészsel meg Platónnal fedd meg, őszentségének pedig Plinius eme szavaival vádaskodik, nyilván miellenünk: *Nagy baj, ha valaki a hatalmát mások zaklatásával próbálja ki, nagy baj, ha rémitgetéssel erőszakolja ki a tiszteletet...* Kétszínű fráter!” „Miért volna az, mihelyt felségednek is hasonló módon példalózzat. Ha megengedi felséged” — hajoltam a levél fölé —, „a szövegösszefüggés talán...” „Hagyjuk az összefüggéseket!” — intett le a király, és kezdé feltekerni az íróhátyát. Közben mégis meggondolta magát: „Szerencsére, a mi kezünkbe jutott a pápának szánt üzenet is! Legalább tanulságos az összehasonlítás. A Szentséges Atyának ajánlott levelben vakmerően vádaskodik ellenünk, hangja valóságos lázadózó. Olvassa csak!... Nem, inkább mi magunk: „*Jogtalanul, erőszakkal fogtak el és börtönöztek be, üttek csúfot belőlem!*” — (A király itt gúnyal jegyzé meg: „Lásd, Mátyás az igazságtalan!... Ám folytassuk.”) — „... Mert *divik*

még az a helytelen, de általánosan elfogadott uralkodói szokás, hogy a szándék jó vagy rossz voltát sikerén, illetve kudarcán mérik le, aszerint is dicsérik vagy gáncsolják. Innen van, hogy egy és ugyanarra a tette annyiszor ragasztják hol a kötelességtudás, hol meg a széfsényvesztés, hol a nagyvonalúság, hol meg az eszeveszetség címkéjét...“ Bosszúsan hajította félre a tekerceset. — „Ezek megint valamelyik, szenátusban szónokló római szavai! ...Kegyvesztettek meg közemberek számára manapság veszélyes lehet a túlzott műveltség.“ Erre, bár hízélgéssel, de az igazat szólhattam: „Épp a nagy bölcsességű Mátyástól kell ilyesmit hallanom?!“ A király elkacagta magát, de utána elmerülten járkálva fel-alá, megint tűzbe jött: „A világ előtt az uralkodó kedvtelése is fontos lehet, ám számunkra mindennél előbbre való kell hogy legyen a politika... Az érsek pedig fékezhetetlen rossz nyelvvel romlást hozna reánk, ha eszébe jutna kitergetni a világ előtt főként a Frigyes császár személyét, valamint az ausztriai tartományok jövőjét illető szándékunkat!“ Megkíséreltem meggyőzni: „Ó, felséged tudja legjobban, hogy Péter érsek mennyire nincs abban a helyzetben, hogy háládatlan tudna lenni királyával szemben. Korábbi helyzetében pedig miért törekedett volna az lenni?! Erseki és udvari méltóságait egyedül felségednek köszönheti. Önkeze alkotását akarná megsemmisíteni felséged...?“ A király megtámasztotta fejét tenyerével. „Ha engedelmes támaszunk maradt volna, amiképpen reméltük! De ő ama hitet kezdé magában táplálni, hogy nélkülözhetetlen nekünk s ennek folytán mindent megengedhet magának.“ — Pillanatokra visszafogott hangja most megint ércesen csengett: „Férfiás idöket élünk mi, követ úr! A szoknyát viselő lelkek vénaszyszony-módra elrebegett szoltáiraival nem sokra megyünk!“ „De hát a kalocsai érsek kezére még ha nem fröccsent is vér, bebizonyította bátorságát a déli birtokaira törő török ellen! A cellamagány a beletörődés bölcsessége által hátha elnémitotta benne a heves, fiatal lélek hiúságát! Bocsásson meg neki felséged, vagy legalább azt engedje meg, hogy öszentsége nevében találkozhassam vele, s meggyőződhessek arról, amit felöle hiszek.“ A király bosszúsan intett fejével nemet. „Jobban teszi, hogyha nekünk hisz, követ úr. Az az ember sohasem változik meg, régóta ismerjük. Önféjűségével hitvesünket, a királynét is elidegenítette magától. Nem mondhatunk mást róla, minthogy megbomlott az elméje. Elbizakodottságában — az említett levél is példa rá — önnön vesztét munkálja. Ezután még jobban fogjuk őriztetni! Még mindig előnyösebb ez számára, mint a halálbüntetés!“ Alig tudtam visszafojtani elképedésemet. A király észrevehette a hatást, vagy talán érezte, hogy elvetette a sulykot, mert ekképpen helyesbített: „A világért sem kívánjuk öméltósága elveszejtését. Ám hajlandók vagyunk bebizonyítani bűnösségét.“

Ezek után szentséged utasításának értelmében léptem fel: „Fölhatalmazásom van öszentségétől — mondtam —, hogy figyelmeztessem felségedet, miszerint ez esetben a bíraskodás a szentszékre tartozik.“ A király ezúttal nem ellenkezett: „Kérek vagyunk az érsek ügyét az egyházi törvények értelmében letárgyalni. Kérje fel nevünkben öszentségét, hogy küldje el megbízottját a vizsgálat megindítására. Tekintve, hogy...“ — (ez volt hát a kibúvó!) — „tanúinkat és terhelő bizonyítékainkat nem áll módunkban Rómába elküldeni.“

Ez utóbbi ajánlatot kénytelen voltam szentséged nevében is elfogadni, miután a király ígéretet tett a vádirat mielőbbi összeállítására, valamint arra, hogy a tárgyaláson, akárcsak a Szentszék színe előtt, Péter érsek szabadon védelmezhesse majd magát.

A Mindenható vezérelje Szentségedet — és ezen fagyos éghajlatú ország fölledt levegőjű udvarában szorgoskodó szolgáját.

Kelt Bécsben, Aprószentek napján. Anno 1488.

(Váradai Péter címzés és keltezés nélküli levéltörödéke)

Bokor nem őrzi a dühöngő szelet; értelmetlen volna ez iszonyú évekkel hátra nem hagyni Mátyás hitem tépázó haragos bántásait. Csak többet tudhatnék végre, ama pár szavas üzenetnél! Nem lehet-e, hogy azt is képzeltem csupán, a száraz láz szünni nem akaró tűzében? Annyi esztendő alatt az egyetlen életjel volt, amely kívülről hozzám eljutott. S abban is csak egy kétes biztatás, mintha öszentsége az intést fontosabbnak tartaná: „Fiam, ne őrizz kígyót szívedben!“ ... Szentatyám ne tudná (az Istennek tudnia kell!), hogy egy ilyen cellaüreg, akár a világteremtés előtti állapot, oly kilátástalanul vak és süket?! Nem él meg itt se fény, se szín, se hang, se remény, se fájdalom, összerosódik ébrenlét s álom, ösztön és értelem, emlék és képzelet, nincs jó vagy rossz, nincs szeretlet vagy gyűlölet, a vágy a

vakarózást váró viszketése legfeljebb. Az ide bezárt lélekben, ha volt is valaha kígyónak hitt fancsali lárva, az rég elmenekült a szentséged őrizetére bízott kinti, paradicsomi világba. Oda, hol udvari léhűtők fecsegései közt mindig a magány méltóságos nyugalmára vágytam. Ó, de nem az anyag örök, érzéketlen csendjére!... Nem bírok, jaj, nem bírok tovább a világ magas mennyboltozatú kapujához fagyott csillagokkal versengeni a virrasztásban! Szeretnék elkeveredni a leggyarlóbb létben; mint ideges farkában a gyík, szürke tollzatában a fogolymadár, érezni szüntelenül a veszélyt. Vagy közéjük visszanozni, kiket háborús fosztogatás, éhség, árvíz, pestis mindeneknél jobban sanyargat, mégis fogcsikorgatva tűrnek, faarccal, mint vihart és csonkítást és villámot és tüzet ezen északi táj fenyői.

Tilos vadat elejtő jobbágykölyök, te szegény, láttalak, amint szájad vértől dagadt, iszamadó lábad alig vonszolt — a szokásosnál enyhébbnek számító büntetés után. Majd fűbe térdelve, megkapaszkodtál ama zsenge törzsű nyírfába, amelyik innen, e ferde falrészről nézve, egy nyíllövésnyire esik. Midőn a szélzúgásba asszonyi jajongásszerű, magas hang vegyült, felpillantottál az égre. Veled figyeltem a hegyes irányába, délre elhúzó vadludakat, s akkor értettem meg, mennyi széd vigaszod van neked, egy oly világban, hová nem hatol el sem kódexek hatalma, sem páfordulásokból álló politika; csak buja fű bizergeti a bokát, s a hársillat könnyes hangulatokat balsamoz. Ha engem várnának, ó, a gyöngö bogyók, pipacs-pártán a harmatgyöngyök, a sebzett fatörzs mézcsillanású gyanta-cseppe, még a csupasz venyige is!...

A fiú már áll a fűben; messzire készül. Tudom, elszakítja tőlem az öröknek tetsző alkonyat. Még látom, amint, a keskenyülő holddal háta megett, erdei úton tapossa vidáman az ágakról szóródó ezüstpénzeket. Mintha énnekem intene. Nem, mégsem. Egy szelíd, fehér ló szegődött nyomába. A mesebeli. Mennek — mindig van hová — türelmesen.

Jaj, csak én veszem el, még hogyha kijutnék is innen valaha! Félek, hogy a fel sem fedezett világot örökre elveszítettem.

A test tűri tömlőcben is. Ám a lélek türelme...

Ha késő lesz...?

Mind rakhat reá a királyi kegy gyógyító füveket, hogyha már ké...

(Jóval alább, ferde sorokban, egy idegen kéz szálkás nagybetűivel:)

*a tollal együtt ezen leg-
utolsó hártya is elkoboz-
tatott*

(A nuncius levele Ince pápához)

Szentséges atyám! Amikor azon meggyőződésemnek adtam kifejezést, hogy a király, fenyegetőzésével, miszerint „az egész országnak tudomása van Péter érsek bűnösségéről”, valamint a vizsgálat megindítására tett kegyes ígérgetésével: csupán halogatni akarja ezen ügy tisztázását — aligha tévedtem. Látszólag ugyan ráállott arra, hogy a fogoly a vizsgálat megindításához szükséges kapcsolatteremtés végett Árva várából elhozzassék és felügyeletünk alá helyeztessék, a valóságban azonban a legkülönfélébb ürügyek születtek felséges agyában, amelyekkel mindjárt a legelső lépésünket megakadályozta. A király ajánlatára állapotunk meg abban, hogy a per megindításáig, valamint a tárgyalás idején a vádlott Esztergomban vagy Budán őriztessék, mégis, annak ellenére, hogy személyesen kísérgettem egyik udvarából a másikba (március elején megint visszatért Budára), hétről hétre egyéb elfoglaltságaira hivatkozott. Legutóbbi előterjesztésemre adott válasza pedig egyenesen fenyegető volt. „Higgye el, követ úr — mondotta —, nem cselekszik kedves dolgot nekünk, aki a kalocsai érseket szóba hozza! Történjék vele, amit Isten akar.” Megdöbbenésemben csak kérdezni tudtam: „Ezek szerint a királyi szó — még ha szeszélyes is — Isten akarata?!“ A tőle megszokott hangos kacagással lépett közel hozzám, s mint egy játékos medve, megszorongatta vállamat. Majd, anélkül, hogy elengedett volna, a legnyájasabb hangon fejtegetni kezdte

az előre nem látható okokat: az árvai vár kapitányát Lengyelországba volt kénytelen küldeni, de különben is várnia kellene néhány napig, míg a nápolyi király „baráti” véleményezése az érsekről meg nem érkezik. Nehogy véletlenül Bécsbe küldetett volna a fontos irat, mert ez esetben a napok hetekké duzzadhatnak... Esztergomról különben — folytatta talányos mosollyal — le kell mondanunk. Ott ugyanis sok itáliai, főként nápolyi él, Beatrix királyné emberei, akiknek ha tudomására jutna, hogy a gyűlölt érsek a városban tartózkodik... A mondat végét elharapta. Kezdeti ingerültsége, amelyről azt hittem, hogy személyem vagy pontosabban: szentséged kéréséhez ragaszkodó újabb zaklatásom váltott ki belőle, a királyné megjelenésével szemmel láthatóan fokozódott. Mátyás kijelentései és viselkedése, sem korábban, sem ez alkalommal nem árultak el gyűlöletet egykori legbizalmasabb embere iránt, inkább haragját és bosszúságát engedte szabadjárá, ő, az Attila példáján csüggő uralkodó, nem szokván hozzá ahhoz, hogy tartania kelljen valamely alattvalójának nyílt természetétől, s számolván azzal, hogy a magára vállalt vizsgálat lefolytatásával saját személyének ártana elsősorban.

A királyné viszont alakoskodni kezdett előttem: ájtatosan sutogta el a maga részéről megbocsátását, de oly hévvel hangoztatta, miszerint Péter érsek saját könnyelműségének az áldozata és — nem talál rá megfelelőbb szavakat — „ördögi sugallatra” hallgat, amennyiben papi szoknyájában sem hagyja magát észre térítettetni —, hogy végül könnybe lábadt szemmel nem tudta megállani, és elrebegette szegény rabról a *végtételt*: „Ha makacs önfejűségében kibúvókat keres, és ország sorsával mentegetőzve igyekszik feledtetni másokkal (itt »felséges hitvesére« pislantott), a szavai és üzelmei által bennünket ért súlyos sértéseket — ám lással!” A hév, amely a királynét ezúttal csupán megjátszásra tüzelé, a királynál komoly fulladási rohamban jelentkezett. A fulladást — miként a királyné felolvasója, Bonfini, utólag bizalmasan tudomásunkra hozta — az utóbbi időben több ízben fellépő képzeltés idézhette elő Mátyásnál: úgy érzi, hogy torkában golyó rekedt meg. De hogy épp előttünk került ily váratlanul a képzelgését újra kiváltó lelkiállapotba, kétségtelenül a királyné egyre gyakoribb jelenet-rögtönzéseinek tárgyára vezethető vissza. Az Aragóniai Beatrix mulatozó kedvét lehevavasztó sánta János herceg, Mátyás természetes fia, néhány napja már több az ő hamis nápolyi asszonyszemében is, mint az öregedő királyi hitves halántékából kipiszkálható, szeszélyes szálla. Korvin János nyájas, szép ábrázata maga a *fekete gond*, mióta a makacs köszvénytől harci kedvét veszítő király nyílt, határozott döntéssel koppantá meg a világ előtt a trónutódlás tükös kapuját. A budai Nagybaldogasszony-templomban az oltári szentségekre tétetett kézzel eskette fel Bakócz Tamás, Nagylucsei Orbán és Ernuszt Zsigmond püspököket s az országnagyok közül Szapolyai Istvánt, Kinizsi Pált, Báthori Istvánt, Drágffy Bertalant, Újlaki Lőrincet, hogy „János herceget teszik meg királyukká”.

Ennek is tulajdonítható az a tény, hogy míg a királyné a Péter érsek elfogatása óta eltelt esztendőik során nem mondott le arról, hogy „beismerő vallo-másra” bírassa az árvai rabot, Mátyás mindvégig megelégedni látszott egykori bizalmasának hallgatásával, és csupán szentséged sürgetésére kényszerült vállalni az udvari körökben eltemetettnek tekintett érsek „feltámasztását”.

Adja a Mindenható, hogy ez idei húsvét Krisztusi feltámadása több szerencsét és boldogságot hozzon, teljesítvén Szentséged kívánságait.

Kelt Buda várában, Nagyhéthe fordulván. Anno 1489.

(Postscriptum. A király váratlanul magához rendelt, és az „állhatatos” jelzővel tüntetvén ki, felkért, hogy továbbítsam szentségednek: „Kezdjük megkedvelni a szentatya követét, ezen bizalmat ébresztő érzésünknel fogva készek vagyunk a kalocsai érseket mostani fogságából a visegrádi várba áthelyeztetni. A követ úr ott érintkezésbe léphet veled; ám az őrizetéhez szükséges személyeket, papot és apródot beleértve, magunk jelöljük ki.” A király magányossága már szóbeszéd tárgyát képezi az udvarban. Zsoldos kapitányait magától távol tudván, engem, szentséged legátusát érdekesítte arra is, hogy kikérje véleményemet: így szeszélyes hónapban megkockáztassa-e köszvényes lábával a lovaglást Boroszlóig, ahol a cseh tartományokat szándékozik odaajándékozni fiának.)

(Váradai Péter levele Báthori Miklóshoz)

Krisztusban testvérem, szomorúságban földi társam! Nem vártam én, jaj, ily áron a szabadulásomat! Hasonló időkben megtántorodnak még a hűtelenek is. Ne gondold hát hitványabbat felőlem, kit ellenségeim tüzes nyilai mindhalálig

sem tudtak volna eltéríteni Mátyás iránti hűségemtől!... Midőn visegrádi várszobám ablakából elúszni láttam a Dunán a Bécsből Budára hajón hozott királyi halottat, maradék erőm görcsbe rándíta, s mint entestem ellen fordult fegyver markolatát, úgy szorongatám a keresztet. Nem vigasz az számomra, testvérem, hogy az égi döntés erősebb volt a földi király parancsolatánál, s ím, élhetek már a visszakapott szabadsággal. Csak a haragos Úristen, ki ekképpen (Mátyás korai halálával) mért reánk országos csapást, a megmondhatója, mit kezdhettek, mit kezdhettek ezen nem óhajtott szabadsággal! Mert ami Budán fogadott a gyász után, az több irtózáttal tölthet el az április hatodiki haláltusát túlharsogó bécsi lakománál, amikor is — némely szemtanúk állítása szerint — a fákllyák feketén füstölögve égtek, s az elnehezült gyomorral, fővel heverésző cseh és magyar főurak: *hol* még el nem hódított birtokrészek jogán civakodának, *hol* egy, pogányok fogságából szabadult, tépett ruhájú és elméjű prédikátor jövendöléseivel hergelék egymást, nagyokat hahotázva. Utóbb magam is hallhattam Budán a rémülődözők táborában azóta számos hívet gyűjtött prédikátor kedvderítőnek cseppet sem mondható jövendöléseit: „Szegény juhocskáinknak, gyapjakkal együtt, minden lábuk, fülük, orruk s az fejük is levágnak...” „Hold első fertályában vadak égen járnak, hadak, megütkezvén, az pokolban...” „Történik pedig akkor az vizeszonymban szenvedő kövér halaknak iszapmélybe való menekülésük... Lészen az vigalomnak vége nagy veszettség, az vitézségnek nagyobb veszettség...”

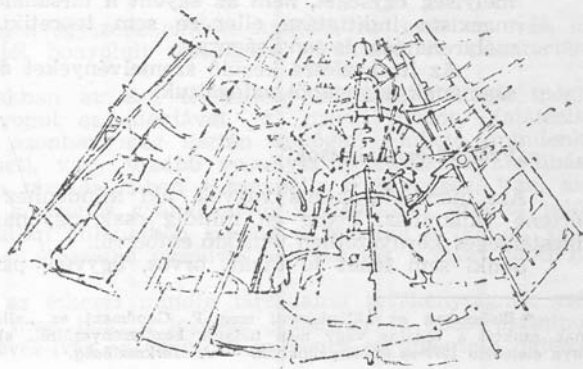
Ma már tudott dolog, hogy a gyászos végű, drága mulatság után (melynek a király bolondja, Tibrii vetett véget kiáltásával: „Talpra, urak! A király meghótt!”) — más, sokkal költségesebb „mulatozásba” fogtak, eme szegény ország kárára, főembereink. Bakócz, Nagylucsei s más püspökök és országló nagyurak, az özvegy királyné, vagy álnok, idegen trónjelöltek ígéreteit véve, megfélekedezének Mátyásnak tett esküjükről. Szinte látom, mint prédálnák s osztanák fel maguk között ez országot, mely az örökre elernyedt vasmarokból hadak útjának szélére kifordula. Beatrix engem bíborosi kalappal kecsgettete, csak álljak híveimmel az ő, valamint sebtében felséges férjéül kiszemelt cseh király, Ulászló pártjára. Mit felelhettem volna egyebet, mint azt, hogy Korvin János az atyai trón örököse.

Békés szóval a legvégsőig; fegyverhez nyúlni, itt bent, soha! — ezt megüzentem a Korvint követő Ernuszt Zsigmond püspöknek s Újlaki Lőrinc macsói bánnak is —, még ha az ifjú herceg határozatlansága s félsze folytán a főbb erők az ellenfelekhez tolnak, úgy sem! Különben könnyen mindenki háborúja léssen mindenki ellen.

Szelíd lelkemen gyermeki félelem lesz úrrá az alattomos ordasok között. Arcomra fekete szálú eső zúdul; mikéntha álmodnék, egy bölcs, de boldogtalan tekintetű oroszlán szemrehányóan rázza meg sörényét. Kijózanodván, látom, magam vagyok; a nagy király emléke néhány száradó csepp szemem alatt. Elállt a különös, éji eső.

Tollamat immár pirkadat pirosába mártom. Döntsd el, testvérem, tinta ez még, vagy már a tulajdon vérünk.

(Útban magányos bácsi várszobám felé... az 1490. esztendőben, június 20-án. Elfelejtettem, melyik szépnevű szent örködik ma felettünk.)

Simon Sándor grafikája